

AMASYA ve SIVAS

Millî kültürün bileşenleri içinde o kültürün içinde geliştiği çevreyi teşkil eden büyük Anadolu şehirleri her nedense gereken ilgiyi şimdiye kadar görmemiştir, bunun sonucu olarak da bütün tarihî özelliklerinin tahrip edilmesine bugüne kadar göz yumulmuştur. Oysa tarih bilincinin mekân içindeki odakları onlardır. Onların fiziksel görüntüsünün ve bu görüntünün tarih olayları ile bağlantısının millî bilinçlenmenin oluşumunda önemli bir katkısı olabilir. Nasıl Fatih ile İstanbul, Kanunî ile Süleyman, Selimiye ile Avrupa topraklarında atılmış Türk damgası, arasında ilişki kuruyorsak, Amasya ile Anadolu topraklarında örgütlemeye çalışan ilk Türk beylikleri, veya Anadoluyu Osmanlı politik egemenliği altına sokmağa çalışan onbeşinci yüzyıl politikasının tutumu arasında ilişkiler kurabilir. Küçükasya ile Türkler arasındaki bağdaşmanın aşamalarından birini açıklayabiliriz. Amasya ve Sivas'ın tarihi kimliğinin fiziksel belgelerini böyle bir tarihi görüş açısından değerlendirmeye çalışmak, tarihle arkeolojik veriler arasında daha sıkı bir bağlantı kurmak, aydınlarımızın ve tarihçilerimizin önemli bir sorunudur.

Anadolu'nun kuzey kıyılarıyla İç Anadolu arasındaki kuşakta Anadolu-Türk tarihinin birçok önemli merkezleri sıralanır: Kastamonu, Amasya, Tokat, Sivas v.b. Bu şehirler ve aralarındaki daha küçük yerleşmeler, yurdun kültür tarihinde özel bir yer işgal ederler. Gerçekten de Anadolu'nun, Kuzey iç kuşağında, Anadolu Türk Devletlerinin onbirinci yüzyıl ve Onikinci yüzyıl'da, Konya Selçukluları kadar güçlü ve hatta onlardan daha önce örgütlenen Danişmentli Devleti kurulmuş ve Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması sürecinde özel bir yer tutmuştur. Yerli kültürle Türklerin getirdikleri kültür arasındaki ilişkinin, sanat alanındaki ilk yankıları da bu bölgede

daha belirli olarak ortaya çıkmıştır. Daha erken islâmlaşmış Güneydoğu Anadolu bölgeleri dışında, doğrudan doğruya Anadolu'ya gelerek yerleşen Türkmen göçebelerle Anadolu Hıristiyanları arasındaki ilişkileri belki de en iyi bu bölgede saptamak olanağı vardır.

Mükrimin Halil Yınanç'ın belirttiği gibi, Anadolu'nun Kuzey kuşağı Hıristiyan nüfusunun nispeten yoğun olarak yaşamakta devam ettiği bölgedir. Danişmenli adı altında anılan birçok Türk boyları ise çok uzun bir süre göçebe kalmışlar ve yakın yüzyıllara kadar Bizans İmparatorluğunun birçok bölgelerine yayılmış olarak yaşamışlardır(1). Bu nedenle Anadolu-Türk tarihinin ilk yüzyıllarındaki şehir kültüründe ve mimarî faaliyetlerde Doğudan gelip şehirlere yerleşenlerle, yerli Hıristiyanların katkıları sorunu büyük önem taşımaktadır. Fakat Anadolu-Türk tarihinin bu ilk çağları henüz politik ilişkilerin tam açıklığa kavuşmamış, yüzeyde kalan deskripsiyonlarından ibaret olduğu için, bu konuda, bizim için arkeolojik verilerin ilham ettiği bazı davranışları ortaya koymaktan başka yapacak birşey yoktur.

Anadolu tarihinin Osmanlılar öncesindeki özelliklerinden biri çok merkezliktir. Türklerin Devlet idare sisteminde hükümdar ailesi mensuplarının aralarında birini baş seçmekle beraber, Devleti bir ölçüde ortak olarak idare etmeleri geleneğinin sonucu olduğu kadar, Konya Selçuklularının en güçlü oldukları zamanda bile, Anadolu'nun bir idare altında birleşmemiş olması nedeniyle, birçok şehirler aynı düzeyde kültür, ekonomi ve politika merkezleri olmuştur. Kuzey kuşağında özellikle Amasya, Tokat, Niksar ve Sivas bunların başında gelir. Bunların batısında Çankırı, Kastamonu, daha doğuda Erzincan, Kemah, Erzurum bu merkezlere katılabilir. Bu yazıda kuzey kuşağı şehirleri arasında Amasya ve Sivas'ın fiziksel çevre özelliklerimmm ve anıtları kısaca ele alınmıştır.

Amasya(2)

Halk arasında Ferhat ve Şirin efsanesine sahne olduğu söylenen iki tepe arasında Yeşilırmağın açtığı derin bir vadinin iki yakasında yerleşmiş olan Amasya (Grek Amaseia) nehir kıyısındaki yalıları, eski köprüleri, şehrin eski mahalleleri arkasındaki sarp kayalığın üzerinde açılmış Hellenistik Çağın Pontus krallarına ait mezarları ve bunların üzerindeki kalesi ve Onikinci Yüzyıldan buyana inşa edilmiş Türk çağının önemli anıtlarıyla Anadolu'nun Üç Osmanlı Başşeh- rinden sonra, tarihî anıtlarının yoğunluğu bakımından ilginç ve güzel şehirlerinin başta gelenlerindedir.

Hellenistik Çağda Amasya İç Kale eteğinde mezarları olan Pontus Krallarına başşehir ödevi görmüştü; Romalılar çağında şehir Kuzey Anadolu bölgesinin en önemli eyalet merkezlerinden biri idi. Bizan- sın Müslümanlara karşı olan mücadelelerinde de bir ölçüde askerî önemi olan bir müstahkem mevki idi. Anadolunun açılmasından sonra birçok Kuzey Anadolu bölgeleri gibi Amasya bölgesi de Danişmentli- lerin eline geçmiştir. Onikinci yüzyıl sonundan hiç olmazsa onye- dinci yüzyıla kadar önemli bir kültür merkezi olarak kalmıştır. Onikinci yüzyıl sonunda diğer Danişmenli ülkeleriyle beraber Konya Selçuklularının eline geçmiş; Ondördüncü yüzyılda muhtelif eller değiştirdikten sonra Eretna'nın, daha sonra Kadı Burhaneddin'in hakimiyetinde kalmış, 1392 den itibaren de Osmanlılar buraya hâkim olmuşlardır. Osmanlılar devrinde şehir özellikle Onbeşinci Yüzyılda, Çelebi Mehmed ve oğlu II.Murat zamanında II.Beyazıtın şehzadelğinde önemli inşa faaliyetlerine sahne olmuştur. Coğrafi açıdan, şehrin iki tarafında genişleyen Yeşilırmak vadisinin ekonomik olanakları, Kuzey Anadoluyu içeriye bağlayan yollardan biri üzerinde oluşu ve çevresinin doğal güzellikleriyle Amasya her zaman çekici bir yerleşme yeri olarak kabul edilmiştir.

Çok yakın bir tarihe gelene kadar Amasya endüstri öncesi şehir strüktürünün ve ahşap-kerpiç karma yapı tekniğiyle yapılmış geleneksel sivil mimarisini koruyan bir şehirdi. Bugün modern yapı tekniği ve motorlu taşıt bu karakteri ortadan kaldırmak üzeredir. Yine de henüz ayakta kalmış anıtları, pitoresk kalesi ve kaya mezarları, kale dibindeki küçük mahallesi ile güçlü bir tarih ortamını yaşatır.

Anıtları:

Amasya kalesi kuruluşu en eski anıtsal kalıntı sayılabilir. Belki bazı noktalarda temeller Hellenistik Çağa kadar uzanmaktadır. Fakat bugünkü duvarlar esas itibariyle Türk çağına aittir. Bu kalenin içinde bugün özellikleri pek tespit edilemeyen, eski bir saray, Yıldırım devrinde yapılmış bir cami ve sonradan yapılmış binalara ait duvar kalıntıları vardır.

Amasyanın Osmanlı öncesi anıtlarının en başta gelen özelliği, başka örnekleri Anadolu-Türk mimarisinde rastlanmayan yapı tiplerine bunlar arasında rastlanmasıdır. Onüçüncü Yüzyılın iki önemli Camisi, Burmalı Minare Camisi(1237-47) -Burmalı minaresi 18. yüzyılda daha eski bir minarenin yerine yapılmıştır- ve Gökmedrese Camisi, erken Anadolu-Türk camileri içinde, üç nefli kilise yapılarına benzeyen uzunluğuna gelişmiş cami tipinin örnekleridir. Her iki cami de normal kıblı yönünde inşa edildikleri için kiliseden çevrilmiş olmaları ihtimali yoktur. Fakat yapıcılarının yerli din yapısı geleneği içinde kaldıkları anlaşılıyor. Şüphesiz bütün Anadolu şehirlerinde olduğu gibi, burada da Fatihler, geldikleri zaman eski kiliseleri camiye çevirmişlerdir. Bunların içinde, Fethiye Camii adıyla anılan yapı bundan bir süre önce kısmen ayakta duruyordu. Anadolu'da gelişen Türk mimarisinin genel tipolojisi dışında kalan diğer önemli bir yapı Gökmedrese Camii karşısında bu-

lunan Turumtay türbesidir. 1278 de yapılan bu türbe, iki katlı, dikdörtgen planlı, köşeleri dairesel kulelerle pekitilmiş ilginç bir yapıdır. Sözünü ettiğim bu üç yapı Amasya'da yerli hıristiyan geleneğinin etkisinin devamlılığını gösteriyor. Bunu bu erken çağın başka yapılarının detaylarında da görmek kabildir. Fakat bunların yanı sıra, yine en eski tarihlerden itibaren Türklerle beraber Anadoluya gelmiş yapı tipleri de inşa edilmiştir. Örneğin Anadolu Türk türbeleri içinde en eski tarihlilerden biri olması muhtemel olan Halifet Gazi Türbesi adı verilen sekizgen planlı türbe onikinci yüzyılın ortalarında Danişment vezirlerinden Halifet İbni Tekin için inşa edilmiş olabilir.(3). Bu harap türbenin giriş cephesindeki dekorasyon, henüz gelişme halindeki Anadolu taş oymacılığının deneme devresinin daha belirli bir karakter kazanmamış örneklerinden biri olarak önem taşır. Amasya'da bu çağın ilginç türbelerinden bir diğeri, yine, geleneksel türbe tipinin dışında, tamamen kendine özgü bir cephesi olan, Sultan Mesut türbesi adı verilen yapıdır. Tarihi bilinmeyen bu türbenin cephesinin Pontus krallarının kaya mezarlarının cephelerinden esinlenerek yapıldığı görülmektedir. Gökmedrese ve Burmalı minare camilerine bitişik türbeler diğer önemli örnekler olarak hatırlanabilir. Osmanlı öncesinin diğer bir yapısı 1319 tarihli Bimarhanedir. Açık avlulu ve tek eyvanlı medrese planı tipinde olan bu yapının Türk Tıp tarihinde önemli bir yeri vardır.

Bu yapıların bir kısmı Ortaçağ Taş oyma sanatımız ~~ak~~ açısından önemlidir. Özellikle Bimarhane cephesinde ve Turumtay türbesi köşelerindeki dekorasyon Anadolu'nun Kuzeydoğu kuşağında daha çok Moğolların idaresinde gelişme gösteren bitkisel, plastik taşoyma üslûbunun güzel örnekleridir.

Amasya'da anıtsal yapı faaliyetlerinin ikinci büyük bölümü onbeşinci Yüzyılda Osmanlı idaresinin başına isabet eder. 1392'de Yıldırımın

eline geçen Amasya, Ankara savaşından sonra Çelebi Mehmedin elinde kalmış. Fetret Devrinden sonra Amasya'da, Çelebi Mehmedin saltanatı sırasında ve hemen ondan sonra erken devir Osmanlı Mimarisinin iki önemli yapısı inşa edilmiştir. Bunlardan biri Çelebi Sultan Mehmed'in veziri Beyazıd Paşa tarafından yaptırılan 1419 tarihli Beyazıd Paşa Camisidir. Bu yapı Osmanlı mimarisinin zaviyeli camiler ya da çok fonksiyonlu camiler adı verilen ve cami ile beraber zaviye, tabhane gibi fonksiyonları da kapsayan yapı tipinin masif kütlesi ve özellikle giriş revağıyla en anıtsal örneklerinden biridir. Bu yapının ilginç özelliklerinden birisi yapıda çalışan baş sanat-kârın adlarını yazıtlarda bulmamızdır. Bunlardan ikisi Mimar Yakub ve Toğan, diğer ikisi Zeyneddin ve Ebubekir'dir. Bunlardan Ebubekir Şamlıdır. Diğerinin ise Beyazıd Paşa'nın kölesi olduğu anlaşılıyor. Yine Mustafa adında bir marangozun da adını giriş kapısında görüyoruz.

II. Muradın saltanatında 1428'de Çelebi Mehmedin vezirlerinden Yürgüç Paşanın 1428 de inşa ettirdiği yapı da muhtemelen yine cami, zaviye ve tabhane ödevini görmek üzere inşa edilmiştir. Giriş kısmında bir açık türbe bölümünün bulunuşu bu yapının başka benzer yapılarda bulunmayan bir özelliğidir.

Beyazıd Paşa Camisi ile beraber yapılan hamam ve Tabhane de bugün harap olmuştur. Yürgüç Paşa Camisinin de yanında vaktiyle bir medresesi olduğu ve sonradan tahrib olduğu anlaşılmaktadır. Erken Osmanlı Mimarisinin diğer önemli bir yapısı, muhtemelen bu iki zaviye-camiden önce yapılmış olan ve halkın Pir İlyas medresesi dediği Halveti Tekkesidir. Bir koridorun iki tarafına yerleştirilmiş mescit ve derviş odaları, türbesi, âyin yapılan hacmi ve Şeyhe ait olduğu sanılan odasıyla, Osmanlı tarikat yapılarının en önemlilerinden biri sayılabilir. 1412/13 de Yakup Paşa tarafından yaptırıldığı

vakfiyesine dayanarak ileri sürülmüştür.

Çelebi Mehmedin ve II. Muradın zamanına rastlayan bu yapı faaliyettinden sonra Amasya'daki Osmanlı-Türk Mimarisinin ikinci önemli dönemi II. Beyazıdın şehzadeliği ve saltanatına rastlar. Uzun bir süre Amasya'da valilik etmiş olan Şehzade Beyazıt büyük bir cami, bir medrese, bir imaret, bir türbeden meydana gelen bir külliye yaptırmıştır. Fatih Külliyesinden sonra bir cami çevresinde yerleşen muhtelif amaçlı yapılardan meydana gelen bir sosyal merkez fikrini, II. Beyazıt, Amasya, Edirne ve İstanbul'da uygulayarak bu geleneği Osmanlı Sultanları için pekleştirmiştir. 1486'da inşaatı biten Amasya Beyazıt Camisi Bursa'da gelişen zaviyeli camilerin, planimetrisini, sadeleştirerek devam ettiren ve fonksiyonel olarak sadece cami haline gelmiş bir tipin örneğidir. Yapı Klasik Devirden önceki Osmanlı mimarisinin Anadolu'daki nadir örneklerinden biridir. Külliyenin medresesi Bursa tipi medreseler şemasını devam ettirir.

Beyazıt devrinde yapılmış olan Kapı Ağası Medresesi Hadım Ağaların-
dan Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmış, yine Osmanlı Mimarisinin önemli anıtlarından birisidir. Burada ilk defa bir medreseye sekizgen bir plan şeması uygulanmıştır. Osmanlı mimarisinde bu şekilde sekizgen ~~şemanın~~ şemanın uygulandığı diğer bir medrese İstanbul'da Rüstem Paşa medresesidir. Fakat burada yapı hem içerden hem dışardan poligonal görünüşüyle, Osmanlı mimarisinin tek saf sekizgen medresesi sayılabilir. Klasik medrese tipinde yapılmış olan ve oldukça harap KüçükAğa Medresesi de, yine Beyazıt devrinde(1495/6) yapılmıştır.

Şehrin bedesteni de Beyazıt devrindedir.(1483). Zaten genellikle bütün Osmanlı şehirlerinde çarşıların ~~en~~ en eski yapıları Bedestenlerdir. Amasya'da Osmanlı sivil yapıları içinde, Onyedinci yüz-

yıldan kalan Taşhan sayılabilir. Şüphesiz Amasya'da bunlardan başka daha çok sayıda yapı bulunmaktadır. Fakat genellikle bu büyük anıtlar yapı tarihinin başlıca önemli dönemlerine tanıklık eder, Amasyayı özellikle Erken Osmanlı Mimarisinin en önemli merkezlerinden biri yaparlar.

SIVAS: (4)

Sivas'ın tarih açısından, Amasya ile paralel bir kaderi olduğu görülüyor. Roma çağından önceki tarihi hakkında bilgilerimiz pek fazla değildir. Fakat İ.Ö.Dördüncü yüzyılda Sivas Pontus Krallarına tâbi olarak yaşıyordu. Strabon burada Pontus Krallarından Mitridat'ın sarayı olduğunu bildirir. Roma çağında şehrin adının Sebasteia olduğunu ve bu adın şehre Pontus Kraliçelerinden biri olan Pitodoris tarafından İmparator Ogüstün vasıflarından biri olan 'Sebastos' adına izafeten Sebasteia olduğu ileri sürülmüştür.(5) Roma Çağında Sebasteia Birinci Armenia ilinin merkezi olan Bizans çağında da aynı isimli temanın merkezi idi. Emeviler çağında bir kere arapların eline düşen şehrin, bu çağda önemli bir gelişmeye sahne olmadığı ileri sürülebilir. Onbirinci yüzyılda Doğu'da Türklerin baskısı altında kalan Ermeni halkının bir kısmının Bizans İmparatoru II. Bazil tarafından Sivas ve yöresine yerleştiği biliniyor. Sivas 1080-1085 arasında Türklerin eline geçmiş, Danişment Beyliğinin en önemli merkezlerinden biri olarak 1175'e kadar onların elinde kalmış, sonradan Konya Selçuklularının eline geçmiş ve önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Onüçüncü yüzyılda Moğolların idaresinde Karadeniz bölgesi ve Azerbaycan ile Güney Anadolu ve Mezopotamyayı birleştiren ticaret yolunun üzerinde bulunan Sivas'ın bir aralık nüfusunun yüzbin mertebesine ulaştığını yazan yazarlar vardır.(6). Şehir Ondördüncü Yüzyılda Eretna Hükümetinin başşehri

olmuş sonra Kadı Burhaneddin'in ve nihayet Amasya'dan bir süre sonra, 1398'de Yıldırımın eline geçmiştir. Timur Sivası ele geçirerek tahrip etmiş, ve ondan sonra da şehir, Osmanlı Çağının en iyi zamanında bile eski önemine kavuşamamıştır. Onaltınca Yüzyılın ikinci yarısında bazı imar faaliyetleri yapılmışsa da, Amasya gibi, Osmanlı Devrinin Ortaçağı aşan bir yapı eylemine sahne olduğu söylenemez.

Anıtlar ve Şehrin Fiziksel Görüntüsü:

İçinden Mismil İrmak, Murdar İrmak gibi, küçük sular geçen Sivas, topoğrafik niteliği açısından, Amasya gibi çekici bir yerleşme değildir. Ortaçağ veya Osmanlı Çağları şehir dokusundan da günümüze önemli bir şey kalmamıştır. Bu strüktür hakkında en iyi bilgiyi Evliya Çelebi'den öğreniyoruz. Çünkü Evliya burada bulunduğu sırada, Sivas valisi tarafından Sivas imaretinin tahriri ile görevlendirilmişti.(6) Evliya Çelebi zamanında Sivas'da Surlar içinde kırk mahalleye ayrılmış 4600 ev vardı. Surlar dışında da 1460 ev bulunuyordu. Timur tarafından yıkılmış olan ~~surlar~~ surlar sonradan doğru dürüst tamir edilmemişti. Surlar içinde iki küçük kale vardı. Bunlardan biri bugün Paşa Camisi denilen camiyi ve çifte minareli Medreseyi ihtiva ediyor, bugünkü Hükümet meydanı civarında bulunuyordu. Dâğeri ise bugün Toprak Tepe adı verilen Küçük tepe (muhtemelen eski bir höyük) üzerinde idi. Bugün ne şehir surları ne de iç kalelerden hiçbir kalıntı ortada yoktur. Evliya bu Sur içinin bağısız, bahçesiz olduğunu söyler. Kendisinden sonra gelen seyyahlar da bu gözlemi desteklerler.

Anıtlar:

Sıvarın anıtsal zenginliği Osmanlı öncesine aittir. Danişment Devri burada da Amasya'da olduğu gibi belirli bir kalıntı bırakmamıştır. Vaktiyle Onbirinci yüzyılda yapıldığı sanılan Ulucaminin, son zaman-

larda bulunan kitabelere göre Şehrin Selçuklular eline geçtikten sonra yapıldığı ~~xxx~~ anlaşılıyor. Fakat bugünkü haliyle planından başka eski durumundan önemli bir veri ihtiva etmediği söylenebilir. Selçuk Devri minarelerinin önemli bir örneği olan minaresi sonradan müstakil bir kule olarak inşa edilmiştir. Sivas'ta Selçuk çağının en büyük anıtı 1218'de yapılmış olan Keykâvus Şifahanesidir. Klasik medrese şemasının, giriş kısmında yapılan değişikliklerle biraz farklı bir uygulaması olan bu yapı, özellikle Keykâvusun türbesini ve eyvanlarını süsleyen çini mozayik dekorasyonu ile Selçuk devri çiniciliğinin önemli erken örneklerinden biridir.

Sivas'ın diğer büyük medreseleri Moğol idaresinde inşa edilmiştir. Bugün sadece cephesi kalan, fakat son zamanlarda Prof. Halûk Karamağralı tarafından yapılan kazılarla planı da tespit edilen Çifte Minareli Medresesi, 1271/2 yıllarında İlhanlıların ünlü veziri Şemseddin Cuvayni tarafından yaptırılmıştır. (Bu vezirin kardeşi Ata Malik Alaeddin Cuvayni ünlü Moğol Tarihi olan Tarih-i Cihangüşa'nın yazarıydı) Diğer büyük medrese Selçuklu veziri Hafreddin Sahip Ata tarafından yine 1271'de yaptırılan Gökmedresedir. Burada da birisi girişte olmak üzere simetrik dört eyvanlı Anadolu Medresesinin, çok güzel bir örneğini buluyoruz. Fakat medresenin giriş cephesinin dışındaki bölümleri oldukça harap olmuştur. Esas eyvanı ortadan kalkmıştır. Fakat eyvanlarını süsleyen geometrik desenli kârtma çini mozayik dekor kısmen korunmuş durumdadır. Gökmedresenin ilginç özelliklerinden biri taşpakısında, malzeme olarak mermer kaplama kullanılmış olmasıdır. Bu bölgedeki Taşoyma işçiliğinin dekoratif vokabülerinin zengin ve komplek karakteri genellikle mermer gibi sert bir malzemenin kullanılması için elverişli değildir. Belki de biraz bu malzeme kullanımına bağlı olarak Gökmedrese dekorasyonunda boyut itibariyle büyük motiflere daha fazla

yer verildiği, ve buraya özgü palmet motiflerinin kullanıldığı görülmüyor.

Onüçüncü yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olan bu büyük medreselerin çok zengin taş dekorasyonları vardır. Bilindiği gibi Ortaçağ Türk mimarisinde taşkapılarda yoğunlaşan bu dekor, Konya, Kayseri ve onların etkisinde kalan bölgelerde görülen, geometrik düzenli ve iki boyutlu uygulamaların aksine, plastik, bitkisel motiflerin çok soyut bir stilizasyonuna dayanan zengin bir yüzey örtüsüdür. Gerek Çifte Minareli, gerekse Gökmedrese cephelerinde bu dekoratif üslûbun önemli örnekleridir.

Sivas'ın bu iki ünlü medresesinden sonra, yine aynı tarihte, 1272'de Muzaffer Barucirdî adında, kim olduğu bilinmeyen biri tarafından yaptırılan Buruciyye medresesini de zikretmek doğru olur. Son zamanlarda restore edilmiş olan bu medrese klasik düzende tek katlı Ortaçağ medreselerinin klasik örneklerinden biridir.

Aynı tarihler içinde yapılan bu üç medrese Sivasta Onüçüncü yüzyılın son çeyreğinde yoğun bir kültür ortamının varlığına açık olarak işaret etmektedir. Ondördüncü yüzyılda Moğol valileri, Eretna, Kadı Burhaneddin devirlerinde büyük, güzel ve önemli bir merkez olduğu Abu'l Fida, İbni Batuta gibi yazarlar tarafından belirtiliyor. Sivas'ta bu sırada bir Ceneviz ticarî 'comptoir'ı olduğu da tespit edilmiştir. Bununla beraber bu yüzyıldan kalan anıtlar çok fazla değildir. Bunların içinde bir tanesi, Gülüğ Minare adı verilen 1347/48 tarihli Şeyh Hasan Beg kümbedi, mermer kaplı kare bir alt yapı üzerinde, silindirik gövde ve konik külâh ve karakteristik prizmatik geçit elemanları ile önemli bir mezar anıtıdır. Son zamanlarda restore edilmiştir.

Sivas gibi bütün Ortaçağ boyunca zengin ve önemli bir merkez, hatta

başkent olmuş ve gezginler tarafından o kadar övülmüş olan bir şehrin, anıtlarının azlığı dikkati çekmektedir. Fakat bunda şehri 18 günlük bir kuşatmadan sonra işgâl edip yağma ve tahrip eden Timurun payı çok olmalıdır.

Osmanlı Çağında Sivas'ta yapılan anıtlar özellikle onaltıncı yüzyılda yoğunlaşırlar. Bunların içinde epey değişikliklere uğramış olan Meydan Camisi(1558), Alıağa Camisi, Kale Camisi sayılabilir. 1574'de Sivas Valisi Mahmut Paşa tarafından yaptırılan Kale Camisi Osmanlı devri camilerinin, planının sadeliğine rağmen en anıtsal örneğidir. Osmanlı çağının sivil yapıları içinde 1576 tarihli bir çift hamam olan Kurşunlu Hamam ve oldukça iyi bir durumda bugüne kadar gelmiş bulunan Behram Paşa Hanı(1569) belirtilebilir.

Sivas'ın önemli anıtları, bazı istisnalarla, iki eski iç kale arasında yoğunlaşırlar. Fakat şehrin, anıtları çevresinde, Amasya'daki gibi dramatik bir görüntüsü yoktur. Ve bütün Türk tarihi boyunca Sivasa dangasını vuran asıl anıtlar Onüç ve Ondördüncü Yüyillardan kalanlardır. Bugün anıtların niteliğine bakarak, Osmanlı devrinin Sivas'a bir eyalet merkezinin fonksiyonlarıula orantılı bazı katkılarda bulunduğunu, fakat Sivas'ı hiçbir zaman Timur öncesi durumuna ekonomik hatta sosyal bakımdan getirmediğini söyleyebiliriz.

NOTLAR:

1. Yınanç, M.H., "Danışmendiler" Maddesi, İA, cilt III.
2. Amasya hakkında en etraflı tarihi bilgiler Hüseyin Hüsameddin'in Amasya Tarihi, İstanbul, 1330-32 adlı eserinde bulunmaktadır. Daha kısa bilgi için İslâm Ansiklopedisinin "Amasya" Maddesine başvurulabilir. Bibliyografik bilgi de aynı madde'de vardır. Anıtlar hakkında toplu bilgi A.Gabriel'in Monuments Turcs d'Anatolie, vol.I, Paris, 1934'de bulunmaktadır. Amasyanın daha eski çağları hakkında bilgi için Paully-Wissowa, Realencyclopedia der classischen Altertumwissenschaft, vol. Amaseia maddesine başvurulabilir.
3. A.Gabriel, Mon. s.59'da. Casanova'nın Numismatique Daniehmedites, s.28-9 undaki bilgiye dayanarak bunu ileri sürmektedir. Yapının dekorasyonu da bize aynı kanıyı vermektedir. Bak: Kuban, D., Anadolu-Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları. ~~XX~~ İstanbul, 1965, s.147-8.
4. Sivas için genel bir tarih Rıdvan Nafiz, İsmail Hakkı, Sivas Şehri. İstanbul, 1346/1928 dir. Daha kısa bilgi ve bibliyografya için İslâm Ansiklopedisinin ilgili maddesine başvurulabilir. Anıtlar hakkında toplu bilgi için A.Gabriel'in yukarıda adı geçen eserine başvurulmalıdır. Sivasın daha eski çağları için yine Pauly-Wissowa da 'Kabira', Sebasteia' maddelerine bakılabilir.
5. Pauly-Wissowa, ay.es., Kabi(e) ra Maddesi, vol.x/2.
6. Darkot Besim, "Sivas" Maddesi, İA, cilt 10. s.571